

1 ביוני 2015

מלחמת לבנון הראשונה: מה היו מטרות המלחמה ומה הייתה השפעתו של המודיעין על קבלת ההחלטות, שהובילו למלחמה?¹

הערות מתודולוגיות

1. התבקשתי להתייחס בדברי לשתי שאלות יסוד הנוגעות למלחמת לבנון הראשונה (אני מעדיף שם זה על השם "מלחמת שלום הגליל"): **מדוע נכנסו ללבנון ומה הייתה השפעתו של המודיעין על התהליכים וההחלטות, שהובילו לכניסה. ברשותכם אוסיף שאלה נוספת, שהיא רלבנטית ליום העיון: מדוע נשאר צה"ל בלבנון קרוב לשלוש שנים, והאם הייתה לכך תרומה של המודיעין?**

2. **שלוש הערות מתודולוגיות** לפני שאכנס לנושא עצמו:

א. **פרק הזמן העומד לרשותי הינו קצר** מכדי לצלול לנבכי הנושא ולנתח אותו לעומק. לפיכך אדבר בכותרות ובהכללות ואציג את "השורות התחתונות" בלבד.

ב. **מקורות בעייתיים:**

1) אודות מלחמת לבנון הראשונה התפרסמו ספרים, מאמרים, ראיונות, גרסה גלויה של דו"ח ועדת החקירה בראשות נשיא בית המשפט העליון יצחק כהן (להלן ועדת כהן) ומידע רב, שהודלף לתקשורת. **חלק מהפרסומים ומהמידע אודות מלחמת לבנון הראשונה הינם אפולוגטיים או, שהם כתובים מתוך נקודת מבט סובייקטיבית.** זאת משום שמלחמת לבנון הראשונה נתפסה ככישלון קולוסאלי וגררה בחברה ובפוליטיקה הישראלית ביקורת קשה על מתכנניה.

2) מנגד, הארכיונים עדיין לא נפתחו ולא התפרסמו מסמכים מקוריים על **ישיבות ממשלה ודיוני המטכ"ל** (להבדיל משימוש, שעשו גורמים שונים בתוכן הדיונים הללו, כדי להוכיח טיעוניהם). כמו כן לא שוחררו עדיין מסמכים העוסקים בהשפעת המודיעין על גיבוש מטרות המלחמה ומקומו של המודיעין בתהליך קבלת ההחלטות (בפרט אמור הדבר בכל הנוגע למוסד להשפעתו על מקבלי החלטות ועל תהליך קבלת ההחלטות).

3) **מבין הפרסומים השונים העוסקים במלחמה נודעת לדעתי חשיבות מיוחדת לדו"ח ועדת כהן.** אומנם הדו"ח מתמקד בבדיקת אירוע מסוים במלחמה (הטבח בצברא

¹ מסמך זה נכתב על בסיס הרצאה, שנשא ד"ר אל"מ (מיל") ראובן ארליך ב-13 בינואר 2015 ביום עיון במל"מ. יום העיון נערך ע"י המכון לחקר מודיעין ומדיניות אודות כניסת מדינת ישראל למלחמת לבנון הראשונה ויציאת ישראל מלבנון.

ושאתילא) וחלקו הינו מסווג ואינו עומד לרשות הציבור. אולם המדובר בדו"ח אובייקטיבי, שנכתב על סמך עדויות בכירים, שנטלו חלק בתכנון ובביצוע המלחמה, ועל סמך מסמכים מסווגים, שהוצגו בפני הוועדה. בדו"ח יש **תובנות רבות אודות הקשר של ישראל עם המחנה הנוצרי הרלבנטיות לנושא ההרצאה** ואעשה בהם שימוש בדברי בהמשך.

ג. **זווית ההסתכלות האישית שלי על מלחמת לבנון הראשונה הינה כפולה:** הן של קצין מודיעין, שעסק בעשייה בנושא הלבנוני בנקודות זמן שונות בשנות השבעים, השמונים והתשעים; והן של היסטוריון, שחקר את הנושא הסורי והלבנוני ואת יחסי ישראל לבנון: במסגרת עבודותיו האקדמיות. בשנים שקדמו למלחמה שירתי בחטיבת המחקר באמ"ן ובמודיעין פיקוד הצפון בתפקידי מחקר, שנגעו לסוריה וללבנון. במהלך המלחמה שירתי כקצין המודיעין של יחידת הקישור ללבנון (יק"ל) בראשות מאיר דגן. בנוסף לכך חקרתי את הנושא הלבנוני והסורי באקדמיה (עבודת הדוקטוראט שלי עסקה ביחסי התנועה הציונית ומדינת ישראל עם לבנון) וכתבתי ארבעה ספרים ועשרות מאמרים בנושאים הללו.

התהליכים, שהובילו למלחמה

3. שלושה תהליכים, הקשורים אהדדי, אשר התחוללו בלבנון במהלך תקופה של **15 שנים**, הובילו להישאבות הולכת וגוברת של ישראל לזירה הלבנונית עד למלחמת לבנון הראשונה. תחילה נעשה הדבר באמצעות מעורבות עקיפה ואחר כך באמצעות מערכה צבאית, שכוונה לשנות, מיסודו, את הסדר בקיים בלבנון. שלושה תהליכים הובילו להישאבות הישראלית לקלחת הלבנונית:

- א. תהליך מספר 1 (מסוף שנות השישים ועד 1982): בנייה בלבנון של מאחז פלסטיני אוטונומי - צבאי ומדיני, והפיכתה של לבנון למוקד המרכזי של טרור פלסטיני נגד ישראל.
- ב. תהליך מספר 2 (1975-1989): החרפת המתחים הבינעדתיים בלבנון, שהובילו לפרוץ מלחמת אזרחים עקובה מדם בין המחנה הנוצרי לבין קואליציה של מחבלים\שמאל. מלחמת האזרחים הביאה להתמוטטות צבא לבנון והממשל הלבנוני ויצרה איום פיזי ממשי על האוכלוסייה הנוצרית בצפון לבנון ובדרומה ועל ההגמוניה הפוליטית הנוצרית בלבנון.
- ג. תהליך מספר 3 (1975-2005): העמקת ההשפעה הסורית בלבנון. סוריה ניצלה את מלחמת האזרחים (ולאחר מכן את מלחמת לבנון הראשונה) כדי להכניע את הקואליציה של המחבלים והשמאל ואחר כך את המחנה הנוצרי ולהשליט את "הסדר הסורי" על לבנון. המדיניות הסורית העלתה למרכז הבמה הפוליטית והצבאית את ארגון חזבאללה והעדה השיעית תוך החלשת המחנה הנוצרי, שבאופן מסורתי היה בעל ההשפעה המכרעת על המשטר בלבנון.

האתגרים, שהועמדו בפני ישראל והמענה הישראלי

4. שלושת התהליכים הללו העמידו בפני מדינת ישראל **שורה של אתגרים**, שאילצו אותה בתחילת שנות השמונים **להעלות את לבנון למקום גבוה בסדר העדיפויות האסטרטגי-לאומי שלה**. בשנות השבעים ובתחילת שנות השמונים מצאה ישראל כמה תשובות לאתגרים הללו, אולם השפעתם הייתה **חלקית וקצרת טווח**:

א. **המענה לאתגר הטרור הפלסטיני**: צה"ל ניסה להתמודד עם אתגר הטרור הפלסטיני באמצעות מגוון מהלכים צבאיים: פשיטות נרחבות בדרום לבנון שנקראו "קלחות", תקיפות נקודתיות של יעדי מחבלים, פשיטה על מפקדים פלסטינים בכירים בבירות ("אביב נעורים") ומבצע ליטאני. המהלכים הצבאיים לוו בהקמת אזור הביטחון לאורך גבולה של ישראל עם לבנון (אד"ל, בפיקודו של קצין צבא לבנוני, רס"ן חדאד). אולם לאחר עימות צבאי רחב היקף בין ישראל למחבלים ביולי 1981, שבמהלכו עמדו ישובי צפון ישראל בפני מתקפת רקטות ואש ארטילריה, הגיעו צה"ל והדרג המדיני **למסקנה, שהמענה הצבאי לאיום הטרור הפלסטיני מלבנון מיצה את עצמו, ושיש לפתור את בעיית הטרור מלבנון מיסודה**.

ב. **המענה לאתגר הסורי**: האיום הצבאי הסורי, שנוצר כתוצאה מהמעורבות הגוברת של סוריה במלחמת האזרחים בלבנון, הוכל ונשלט **באמצעות הידברות ישראלית עקיפה עם המשטר הסורי, בתיווך ארה"ב**. הידברות זאת התנהלה בתקופת ממשלת רבין בחודשים מרץ - מאי 1976. היא הניבה הבנות, שמנעו את ירידת הכוחות הסורים לדרום לבנון, מדרום לאואלי (מעבר למה שכונה "הקו האדום"). ההבנות הללו, שכובדו ע"י שני הצדדים, מנעו חיכוכים בין צה"ל (שפעל בדרום לבנון), לבין הצבא הסורי (שפעל מצפון לאואלי), עד למשבר הטילים ב-1981.

ג. **המענה לאתגר הפנים-לבנוני, שהציבה בפני ישראל מלחמת האזרחים בלבנון**: ישראל העמיקה את הסיוע הצבאי למחנה הנוצרי (בדגש על "הכוחות הלבנונים", הזרוע הצבאית של הפלנגות). סיוע מדינת ישראל למחנה הנוצרי, עימו קיימה באופן מסורתי קשרים חשאיים עוד מתקופת טרום המדינה, הלך והתהדק ככל שהחריפה מלחמת האזרחים וככל שגבר איום הטרור הפלסטיני. הוא כלל אספקת אמצעי לחימה, העברת אימונים צבאיים והגנה על האוכלוסייה הנוצרית המתגוררת בקרבת הגבול עם ישראל. בתחילת התהליך (בעת ממשלת רבין) **מדיניות מדינת ישראל הייתה, שיש "לעזור לנוצרים לעזור לעצמם", ולהימנע ממעורבות ישירה במשבר הלבנוני**. אולם מדיניות זאת השתנתה בעקבות חילופי השלטון בישראל והקמת ממשלת בגין.

5. **באביב-קיץ 1981 התחוללו שני אירועים דרמטיים**, אשר היוו בראייה לאחור, **נקודת אל-חזור בדרך למלחמת לבנון הראשונה**:

א. "משבר הטילים" בין ישראל לסוריה (28 באפריל 1981):

1) **חיל האוויר הישראלי הפיל שני מסוקי תובלה סוריים באזור ריאק, ממזרח לזחלה, שבמרכז בקעת הלבנון. זאת מתוך סברה (מוטעית), שהמדובר במסוקי קרב העומדים לתקוף עמדה נוצרית בהר סנין ("החדר הצרפתי") ובעקבות זעקות השבר של הנוצרים, שתארו את המצב בזחלה בצורה מוטית ומגמתית. ברקע עמדה הבטחת ראש הממשלה מנחם בגין לכמיל שמעון, הדמות הבולטת במחנה הנוצרים, שישראל לא תאפשר תקיפה סורית מהאוויר נגד המיליציות הנוצריות. בכך חרג מנחם בגין מהמדיניות הישראלית של קודמו יצחק רבין, שנמנעה ממעורבות ישירה במשבר הלבנוני.**

2) **ב-29 באפריל 1981 בתגובה להפלת המסוקים הכניסו הסורים לבקעת הלבנון שלוש סוללות טילי קרקע-אוויר מסוג SA-6 בהמשך הוכנסו סוללות טילים נוספות. הכנסתן ללבנון יצרה איום על חופש הטיס של חיל האוויר בלבנון, סימנה את התמוטטות "כללי המשחק", שהתגבשו ב-1976 בין ישראל לסוריה.**

3) סוריה סירבה להיענות לניסיונות תיווך אמריקאים להוציא את הטילים מלבנון. אולם צה"ל נמנע מלתקוף את הטילים באותה עת משום שהיה עסוק בהכנות לתקיפת הכור העיראקי (ב-9 ביוני 1981 הושמד הכור). מכל מקום לאחר הכנסת סוללות הטילים לבקעת הלבנון עברו יחסי ישראל וסוריה מדפוס של הבנות לדפוס של התמודדות, שהוביל אותן לעימות צבאי מוגבל במלחמת לבנון הראשונה.

ב. "משבר הטרור הפלסטיני" (10-24 ביולי 1981):

1) **ביולי 1981 התנהלה התכתשות ממושכת בין ארגוני המחבלים הפלסטינים בדרום לבנון (בהם היה פתח הכוח הדומיננטי) לבין צה"ל. המחבלים, לראשונה, ירו אש מאסיבית וממושכת של רקטות וארטילריה, לצפון ישראל תוך התמקדות בעיר ישראלית גדולה (קריית שמונה).**

2) **במהלך ההתכתשות הסלימו שני הצדדים את תגובותיהם. ישראל תקפה מאוויר מפקדות מחבלים, שנמצאו בלב אזורים מאוכלסים בבירות. מנגד, המחבלים תקפו ברקטות ובארטילריה באופן אינטנסיבי ישובים באצבע הגליל, גרמו לנטישתה של קריית שמונה ושיבשו באופן חמור את החיים בצפונה של ישראל. דגם זה של תקיפת ריכוזי אוכלוסייה ישראלים ברקטות עתיד יהיה לשמש מאז ועד היום את ארגוני הטרור הפלסטינים הפועלים מרצועת עזה ואת חזבאללה הפועל מלבנון.**

6. בתיווכו של פיליפ חביב, השליח האמריקאי, הסתיימו הקרבות ב-24 ביולי 1981 בהסכם הפסקת אש שנוי במחלוקת בין ישראל לבין אש"פ. ההסכם קבע, כי לא יבוצעו מעשי איבה מלבנון לעבר ישראל. מלכתחילה נתנו שני הצדדים פרשנויות סותרות להסכם: אש"פ פירש את ההסכם במובנו הצר, קרי- כמחייב את המחבלים להימנע מפעולות מלבנון אולם לא מגזרות אחרות. מנגד, ישראל פירשה את ההסכם כמחויבות מוחלטת של המחבלים להפסקת הטרור

נגדה ולא הייתה מוכנה לעבור לסדר היום כאשר התבצעו פיגועים בגזרות אחרות, בארץ ובחו"ל. לנוכח זאת הספירה לקראת מלחמת לבנון הראשונה החלה.

מטרות מלחמת לבנון הראשונה

7. היוזמה למלחמת לבנון הראשונה הייתה של ישראל, פרי החלטת הצמרת המדינית-ביטחונית-צבאית בממשלתו הראשונה של מנחם בגין (ראש הממשלה, שר הביטחון, רמטכ"ל). הצמרת הישראלית הגיעה למסקנה, כי מהלך צבאי נרחב הינו הפיתרון הבסיסי היחידי לאתגר הטרור הפלסטיני, ולאגרים הנוספים, שהעמידה הזירה הלבנונית בפני ישראל.

8. לאחר הקרבות עם המחבלים ביולי 1981 מונה אריאל שרון לתפקיד שר הביטחון (אוגוסט 1981). ההכנות למלחמה, על בסיס תוכנית, שכונתה "אורנים", קיבלו תאוצה. תוכנית עם מטרות מוגבלות בדרום לבנון, שכונתה "אורנים קטנה" הפכה לתוכנית "אורנים גדולה", עם מטרות מרחיקות לכת הרבה יותר, שכדי לממשן אמור היה צה"ל להגיע לבירות ולבקעת לבנון.

9. המטרות האסטרטגיות של מלחמת לבנון הראשונה, הגלויות והסמויות, כפי שהתגבשו בשנה שקדמה לה, היו שנויות במחלוקת קשה בציבור ובפוליטיקה הישראלית. להלן שלוש המטרות המרכזיות, כפי שהן נראות בעיני:

א. השמדת התשתית הצבאית-מדינית של הארגונים הפלסטינים בלבנון (לא רק בדרומה). תוך הסרת איום הטרור מעל תושבי צפון ישראל והוצאתם מטווח האש של המחבלים. השמדת התשתית הצבאית נועדה גם לפגוע ב"מדינה בתוך מדינה", שהקימו הפלסטינים בלבנון, ולהחליש את מעמדו המדיני של אשייפ.

ב. פגיעה קשה בכוח הצבאי הסורי ובהשפעה הסורית בלבנון, ע"י השמדת השריון הסורי והטילים הסורים בבקעת הלבנון. זאת ללא סילוק כל הכוחות הסורים מלבנון ותוך הימנעות מהיגררות למלחמה כוללת עם סוריה (ממנה רצה הדרג המדיני להימנע, מסיבות פנימיות, אזריות ובינלאומיות).

ג. השגת שתי המטרות הראשונות תוביל לכינון "סדר חדש" בלבנון באמצעות הקמת ממשל לבנוני עצמאי בדומיננטיות של המחנה הנוצרי, אשר יחתום על הסכם שלום עם ישראל. הסכם שכזה יאפשר לצה"ל לצאת מלבנון ויביא לסיום המלחמה.

10. בעבודת המטה, שהתקיימה בצה"ל בשנה שקדמה למלחמה, השתתפו בין השאר שר הביטחון אריאל שרון, הרמטכ"ל רפאל איתן וראש אמ"ן יהושע שגיא. שר הביטחון אריאל שרון, שהיה הדמות הדומיננטית, שב והגדיר מספר פעמים את "היעד הסופי" של המלחמה: הקמת ממשלה חוקית בלבנון, שתהיה חלק מ"העולם החופשי" (קרי- ממשלה פרו מערבית), ותחיה בשלום עם ישראל על בסיס חוזה שלום או יחסי שלום עימה. אריאל שרון ציין, כי אין זאת הסיבה למהלך הצבאי המתוכנן (חיסול הכוח הצבאי של המחבלים נתפס כמטרה העיקרית) אבל אם תיזום מדינת ישראל מהלך צבאי נרחב זה יהיה "היעד הסופי".

11. שתי המטרות הראשונות, שפורטו לעיל, היו מציאותיות וניתנות להשגה אולם המטרה השלישית, כינון "סדר חדש" בלבנון, הייתה, לדעתי, בגדר חלומות באספמיא. שלושתן הופיעו בצורה זו או אחרת בהחלטת ממשלת ישראל מ-5 ביוני 1982 בדרגות שונות של עמימות. החלטת ממשלת ישראל קבעה את הוצאת יישובי הצפון מטווח האש של המחבלים (הותר לצה"ל להגיע בשלב הראשון של המבצע עד לנהר האואלי אולם בצה"ל ברור היה, שהוא צפוי להמשיך צפונה לביירות). זאת תוך הימנעות מתקיפת צבא סוריה ("אלא אם כן הוא יתקוף את כוחותינו", רמז להערכה של התכתשות צפויה עם הצבא הסורי כתוצאה מהמהלך נגד ארגוני המחבלים²).

12. ההישג המדיני הנדרש על פי ההחלטה מ-5 ביוני 1982 היה: "מדינת ישראל מוסיפה לשאוף לחתימת חוזה שלום עם לבנון העצמאית, תוך שמירה על שלמותה הטריטוריאלית". אולם לא הייתה זו שאיפה כללית או חזון לעתיד אלא ביטוי לתפיסת יסוד עמוקת שורשים לפיה תהייה לבנון המדינה השנייה, שתחתום על הסכם שלום עם ישראל. תפיסה זאת עמדה ביסוד החתירה לכינון "סדר חדש" והייתה לה השפעה מרחיקה לכת על התנהלות הצמרת הישראלית במהלך המלחמה.

13. תפיסת יסוד זאת זכתה לפרוט מפי ראש הממשלה מנחם בגין בנואמו בכנסת כשלושה שבועות לאחר תחילת המלחמה:

"תבוא ממשלה לבנונית, תקים צבא... אחר כך נשב עם הממשלה הלבנונית ונחתום עימה על חוזה שלום... רבותי, זה מה שאנחנו רוצים... לחדש את הברית עם לבנון, כפי שהייתה קיימת בימי קדם..." (מרכז ההסברה, ירושלים, 29 ביוני 1982).

האם ובאיזו מידה הושגו מטרות המלחמה?

14. שתי המטרות הראשונות, הנוגעות למחבלים ולסוריה, הושגו ב-31 באוגוסט 1982 עם תום פינוי המחבלים והצבא הסורי מבירות והחלפתם בכוח בינלאומי. לכאורה בשלה הקרקע ליציאת צה"ל מלבנון ולסיום המלחמה. המחבלים חוסלו והצבא הסורי הוכה. אם כך מדוע לא יצא צה"ל מלבנון? כדי להבין זאת עלינו לשוב למטרה השלישית, קרי-הקמת ממשל לבנוני ידידותי (בראשות בשיר ג'מיל), אשר יחתום על חוזה שלום עם ישראל. מטרה זאת הייתה חזיון שוא, שהניסיונות להשגתו הובילו לשהייה מיותרת וחסרת תועלת של צה"ל במשך 32 חודשים נוספים בלבנון (עד לינואר 1985).

15. בשיר ג'מיל אכן נבחר לנשיא לבנון, "על כידונים ישראלים", ולזמן קצר התחזקה האשליה, כי נוצר סיכוי למימוש המטרה השלישית. כותב על כך נחיק נבות, מי שהיה אז ראש "תבל" במוסד ובתוקף תפקידו זה אחראי גם לקשר עם הנוצרים, בספרו "תבל ומלואה" (עמ' 143-144): "לאחר

² בגזרה המזרחית של דרום לבנון היה ערבוב משמעותי בין כוחות המחבלים (חטיבות ירמוך וכראמה) לבין הכוחות הסורים. השגת המטרה הראשונה (השמדת התשתית הצבאית של ארגוני המחבלים) חייבה כניסה של צה"ל אל שטחי היערכותם של הכוחות הסורים ולחימה בהם.

הכרעת הפלסטינים, הסורים ומליציות שמאל אחרות, שהתגרו בצה"ל, פנתה ישראל "להמליך" על לבנון את בעל בריתה בשיר ג'מיל. באמצעות בחירתו לנשיא קיוותה ישראל למסד הסכם של ממש בין שתי המדינות. ואכן בשיר נבחר לנשיא על ידי הפרלמנט הלבנוני, ב-21 באוגוסט 1982, בעזרת נגמ"שים של צה"ל, שסייעו בהובלת אנשיו להצבעה המכרעת בפרלמנט. שלושה שבועות נותרו עד כניסתו לארמון הנשיאות בבעבדא...³.

16. אולם הנשיא הנבחר בשיר ג'מיל, שהיווה בראייה הישראלית מרכיב מרכזי ביישום המטרה השלישית של המלחמה, נרצח ב-14 בספטמבר 1982 ע"י לבנוני, שפעל בשליחות הסורים. רציחתו טרפה את הקלפים של המדיניות הישראלית, שעמדה ביסוד מלחמת לבנון הראשונה. אחיו אמין, שירש אותו היה בעייתי מאוד ביחסו לישראל. מצבו של צה"ל בלבנון הסתבך עוד יותר לאחר טבח צברא ושאתילא ומינני ועדת כהן. הכתובת עבור ישראל הייתה על הקיר. אולם למרות זאת נשאר צה"ל בלבנון עד למחצית הראשונה של 1985 וישראל התנתה את נסיגת צה"ל בחתימה על הסכם שלום ובהוצאת "הכוחות הזרים" (קרי, הסורים) מלבנון.

17. המחירים שמדינת ישראל נאלצה לשלם עבור השלום החמקמק, שלא הושג, היו כבדים. בתקופת שהיית צה"ל בלבנון מצא עצמו צה"ל נתון למלחמת גרילה, שגבתה ממנו קורבנות רבים; הסכם השלום, עליו הוסכם עקרונית עם לבנון בחסות אמריקאית, לא כובד ע"י ממשלת לבנון ("הסכם ה-17 במאי" 1983); הסכם בטחוני אותו ניסתה ישראל להשיג עם לבנון בשיחות נאקורה, לא הושג; ארגון חזבאללה צבר כח (בתמיכה סורית ואיראנית); בישראל התחזקה הביקורת הפנימית על המלחמה ועל המשך שהיית צה"ל בלבנון. לנוכח הקשיים הללו ואובדן הסיכוי להסכם נאלץ צה"ל בסופו של דבר לצאת מלבנון באופן חד-צדדי, ללא הסדר מדיני ותוך השארתה תחת חסות "הסדר הסורי".

קונספציית "הסדר החדש"

18. עמוס גלבוע ואפרים לפיד בספרם "מלאכת מחשבת" מגדירים את המונח קונספציה כדלקמן: "ההערכה המובילה בנושא מסוים והמהווה את מסגרת ההתייחסות המחשבתית לשיפוט המידע המתקבל בנושא זה" (עמ' 269). בהגדרה זאת מתייחסים עמוס גלבוע ואפרים לפיד לקונספציה המוטעית, שהתגבשה באמ"ן, לפני מלחמת יום הכיפורים.

19. אני סבור, כי הגדרה זאת מתאימה גם לקונספציה, אשר התגבשה לפני מלחמת לבנון הראשונה, נדונה במגעים שבין ישראל לנוצרים⁴, נבחנה בעבודת המטה, שקדמה למלחמת לבנון הראשונה, ותורגמה להגדרת המטרה השלישית של כינון "סדר חדש" בלבנון. בקונספציה

³ נחיק נבות: תבל ומלואה, סיפורו של איש מוסד: ישראל, הוצאת כנרת, זמורה-ביתן, 2015 (להלן: "תבל ומלואה"). בספרו של נבות נעשה שימוש במסמך זה למרות שהוא יצא לאחר יום העיון במל"מ אודות הכניסה והיציאה ללבנון. הדברים, שנכתבו בספר, תואמים את דבריו של נחיק נבות באותו יום עיון.

⁴ אליעזר (גיזי) צפירי, איש מוסד ותיק, שהוצב בראש שלוחת המוסד בלבנון לאחר רצח בשיר ג'מיל, כתב בספרו, כי ב-5 במרץ 1982 הגישו "הכוחות הלבנונים" לישראל תוכנית צבאית ותוכנית מדינית. התוכנית פירטה את מטרות המבצע הישראלי כהרס הפוטנציאל הצבאי והפוליטי של אשייפ, פינוי הצבא הסורי, וכינון כח לבנוני חזק, ידיד לישראל, בראשות בשיר ג'מיל כנשיא. התוכנית המדינית, שהוכנה ע"י מקורביו של בשיר ג'מיל, שמה לה כמטרה את שחרור הטריטוריה הלבנונית שתחת שליטה של הסורים והפלסטינים וייצוב שלטון לבנוני, שיעשה הסכם שלום עם ישראל (אליעזר (גיזי) צפירי: פלונטר, שוטר תנועה בסבך הלבנוני: ת"א, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2006, עמ' 91. להלן: גיזי צפירי).

זאת היו שבויים בכירים בצמרת המדינית והביטחונית של מדינת ישראל. בניגוד למלחמת יום הכיפורים שורשיה של הקונספציה הזאת לא היו בהכרח במודיעין. אולם אין ספק שלקשרים ההדוקים, שהתפתחו באותה עת בין ישראל למחנה הנוצרי בהובלת המוסד, הייתה תרומה חשובה לחיזוק הקונספציה, להגברת השפעתה על מקבלי ההחלטות בצמרת המדינית והביטחונית, ולהיצמדות אליה⁵.

20. לקונספציה השגויה, שעמדה ביסוד המדיניות הישראלית בלבנון היו לדעתי חמישה מרכיבים:

א. האוכלוסייה הנוצרית והגופים הפוליטיים הפועלים בקרב הנוצרים בלבנון משליכים ייבם על ישראל וחולקים עימה אינטרסים משותפים. מרכיב זה היה שגוי: הנוצרים בלבנון חייבים היו באופן מסורתי להתחשב במדינות ערב ובעיקר בשכנתם סוריה בשל נתוני יסוד גיאוגרפיים ושיקולים כלכליים ופוליטיים. החתירה להסתייע בישראל הייתה פרי שיקולים אופורטוניסטים, שנועדו לקדם אינטרסים זמניים של מוקדי כח במחנה הנוצרי בעיקר מול הסורים (בדגש על "הכוחות הלבנונים"). נושא הקשרים בין הנוצרים לישראל היה שנוי במחלוקת במחנה הנוצרי ואישים בכירים כגון פייר ג'מיל ובנו אמין הסתייגו מהם.

ב. האוכלוסייה הנוצרית נמצאת בסכנה קיומית ("ג'נוסייד") כתוצאה מהתקפות הכוחות הסורים עליה בשנים שקדמו למלחמת לבנון. מרכיב זה היה שגוי: האוכלוסייה הנוצרית סבלה ממוראות מלחמת האזרחים, כפי שסבלו בני עדות אחרות, אך היא לא עמדה בפני סכנה קיומית מצד הכוחות הסורים. זעקות השבר, שהופנו כלפי ישראל ע"י בכירי המחנה הנוצרי במהלך עימות בינם לבין סוריה, תוך הצבת הנוצרים כמי שנתונים לרצח עם, היו מוגזמות ומגמתיות. הן נועדו בראש ובראשונה לגרור את ישראל למלחמה נגד הסורים כדי להביא להוצאת הכוחות הסורים מלבנון (שכניסתם ללבנון הוזמנה ע"י בכירי המחנה הנוצרי על מנת להושיע את הנוצרים בעת מלחמת האזרחים).

ג. באמצעות מהלך צבאי ישראלי נרחב ניתן לשנות את המצב הפוליטי הפנים-לבנוני מיסודו ולהביא להפיכתה של לבנון למדינה בעלת דומיננטיות נוצרית בראשותו של בשיר ג'מיל, שייבחר לנשיא. מרכיב זה היה שגוי: התהליך ההיסטורי, שעבר, ועודנו עובר על הנוצרים בלבנון, הוא דווקא של החלשות דמוגרפית, כלכלית ופוליטית. לעומת זאת עולה כוחה של העדה השיעית, עדת הרוב בלבנון, עדה זאת קיימה באופן מסורתי קשרים דתיים ותרבותיים עם איראן ובמהלך המלחמה הקימה מקרבה את חזבאללה, בתמיכת איראן וסוריה. בנסיבות הללו לא הייתה לישראל יכולת אמיתית לכפות על לבנון לאורך זמן משטר פרו-ישראלי בעל אופי נוצרי. בשיר ג'מיל, גם אם לא היה נרצח, לא היה בכוחו כדי לשנות את פני הדברים.

ד. באמצעות מהלך צבאי, שיהיה מתואם עם המחנה הנוצרי, ניתן יהיה להביא לכך, שלבנון תהייה מדינה עצמאית, בעלת אוריינטציה למדינות המערב ("חלק מהעולם

⁵ דו"ח ועדת כהן משתמש גם הוא במונח "קונספציה" בבואו לתאר את גישת המוסד כלפי הנוצרים, שהושפעה על פי הדו"ח "מהתפתחות רגשית סובייקטיביים" (דו"ח כהן, עמ' 103).

החופשי") ללא הסתמכות על העולם הערבי. מרכיב זה היה שגוי: לבנון הינה מדינה חלשה ובאופן מסורתי אין היא נוקטת במדיניות חוץ עצמאית. **מדיניות החוץ שלה הושפעה ועודנה מושפעת ממדינות ערביות/מוסלמיות. ההסתמכות של לבנון, והמחנה הנוצרי שבה, על המערב ונכונות המערב לסייע להם הגיעה לקיצה בסוף שנות החמישים של המאה הקודמת.** מאז האוריינטציה של מדיניות החוץ הלבנונית ושל הכוחות השונים הפועלים בלבנון היא על מדינות ערביות או מדינה מוסלמית (איראן).

ה. **לבנון העצמאית והפרו-מערבית תחתום על הסכם שלום עם ישראל והיא תהיה המדינה השנייה, שתעשה זאת (לאחר הסכם השלום עם מצרים).** מרכיב זה היה שגוי: בשל חולשתה ותלותה בעולם הערבי/מוסלמי חייבת לבנון להימנע מחריגה מהקונצנזוס הערבי בכל הנוגע ליחסיה עם ישראל, קל וחומר, שאין היא יכולה להרשות לעצמה לתתום על הסכם שלום נפרד עם ישראל.

21. **קונספציה שגויה זאת תורגמה להחלטה מדינית ולתכנית צבאית ("אורנים גדולה") והייתה לה, לדעתי, השפעה מכרעת על החתירה לכינון "סדר חדש" בלבנון, שיכלול הסכם שלום ישראלי-לבנוני.** היא באה לידי ביטוי במהלך יוני ויולי 1982, החודשים הראשונים של המלחמה, כאשר ראש הממשלה ושר הביטחון שבו ודרשו מבשיר ג'מיל לכוון הסכם שלום עם ישראל. בשיר ג'מיל, שהיה מודע היטב לכך, שמשיקולים פנים-לבנוניים ומשיקולים חיצוניים לא ניתן להשיג וליישם הסכם שכזה, **שב ודחה את הדרישה הישראלית בתירוצים שונים.** הדבר יצר תחושות קשות של אכזבה ותסכול אצל הישראלים, שלא הבינו נכונה את עמדתם האמיתיות של בני שיחם הנוצרים.⁶

22. מזווית הישראלית תאר זאת **אברשה תמיר, שכראש היחידה לביטחון לאומי שפעלה במשרד הביטחון (יל"ל),** היה מעורב בגיבוש מטרות המלחמה ובקשר עם הנוצרים. בספרו "חיל שוחר שלום" הוא כתב: **"הבטחותיו של בשיר ג'מיל היו מרחיקות לכת, עד כדי כריתת ברית-שלום עם ישראל- כל עוד עתידם המדיני של הנוצרים היה מותנה ביעדי המתקפה הישראלית.** לאחר שצה"ל נעצר על כביש בירות-דמשק, לא כבש את מערב בירות וגם לא סילק את הסורים מבקעת-הלבנון, החל [בשיר] לדבר בסגנון אחר". מנגד, נצמדו הישראלים לדרישתם זאת. **אריק שרון** מצידו אמר לפייר ג'מיל "כי מטרתה העיקרית של ישראל בצאתה למבצע שלום-הגליל הייתה להביא לחתימת חוזה-שלום עם לבנון, ועל ג'מיל לעשות הכל כדי לממש זאת..." ("חיל שוחר שלום", עמ' 178-179, 180).

⁶ **בשיר ג'מיל,** לאחר היבחרו לנשיא, לא הסתיר מבני שיחו הלבנונים-סונים, שלתמיכתם היה זקוק, כי אין בדעתו לקדם את הסכם שלום בין ישראל ללבנון. **כרים בקרדוני,** יועצו של הנשיא היוצא אליאס סרכיס, תאר בספרו "השלום האבוד" פגישה של בשיר ג'מיל עם **צא'ב סלאם,** הדמות הבולטת בקרב המוסלמים הסונים: "אני", אמר בשיר, "לוקח על עצמי את עניין הפינוי הסורי-פלסטיני. מראש הממשלה [קרי, המוסלמי סוני] אבקש לטפל בפינוי הישראלי. לפי שעה תובעים בגין ושרון חוזה שלום כתנאי לפינוי לבנון. אך הלבנונים, ובעיקר הסונים, הם שצריכים לקבוע את המחיר שישולם בשביל להוציאם מארצנו. איני האיש של ישראל ולא של כל ארץ אחרת. אני האיש של לבנון בלבד..." (עמ' 225). למותר לציין, כי הפקדת קידומו של הסכם שלום עם ישראל בידי המוסלמים סונים משמעותו הייתה ב"שפה הלבנונית", שלבשיר ג'מיל אין כל עניין אמיתי בכך ושהוא לא מייחס לכך חשיבות יתרה.

23. **דוד קמחי**, מי שהיה בכיר במוסד ואחר כך מנכ"ל משרד החוץ, תאר "דו-שיח של חרשים", שהתפתח בעניין הסכם השלום בין ישראל לבין בשיר ג'מיל. בספרו **"האופציה האחרונה, המאבק לשלום במזרח התיכון"** הוא התייחס, בין השאר, לשתי פגישות:

א. **פגישת בשיר ג'מיל עם בגין, שרון ורפאל איתן (ירושלים, יוני 1982)**: "כיום אני, בשיר, איני יכול להביא לך את הניצחון המדיני שאתה רוצה בו, חוזה שלום מלא... אבל כאשר אבוא כנשיא כל זה ישתנה..." (עמ' 162).

ב. **פגישת בשיר עם בגין, נהרייה (1 בספטמבר 1982)**: בפגישה דרש בגין שבשיר יחתום על חוזה שלום עם ישראל מיד לאחר השבעתו כנשיא (בשיר נבחר כנשיא ב-23 ביולי 1982). **בשיר השיב, כי הדרישה היא בלתי ריאלית**. "הפגישה הסתיימה בכישלון מדכא" (עמ' 165). **אריה נאור**, בספרו **"ממשלה במלחמה"** ציין, כי מנחם בגין אף הציע בפגישה זו תאריך יעד לחתימת חוזה שלום – 31 בדצמבר 1982 אך בשיר ג'מיל התחמק מתשובה מחייבת. מנחם בגין [שהיה שבוי בתפיסת עולם בלתי מציאותית בכל הנוגע לנוצרים] דיבר על "הקשר הגורלי, שבין לבנון החופשית לבין ישראל, על ברית הדמים שבין ישראל ובין הנוצרים, ועל עתיד משותף של שלום ושכנות טובה" (עמ' 143).

מקומו של המודיעין בטיפוח הקונספציה

המוסד

24. **הקונספציה השגויה של לבנון הנוצרית העצמאית הידידותית לישראל חלחלה לצמרת הישראלית הצבאית והמדינית והייתה לה השפעה רבה על גיבוש מטרות המלחמה ועל התנהלות של מדינת ישראל במהלכה**. למוסד היה לדעתי תפקיד חשוב בטיפוח הקונספציה, **הגם שעד כה לא התפרסם על כך מידע מוסמך המבוסס על מסמכים מקוריים מאותה תקופה (למשל, סטנוגרמות של ישיבות ממשלה, שדנו במלחמת לבנון)**.

25. עדויות לתפקידו של המוסד בטיפוח הקשרים עם הנוצרים ניתן למצוא ב**דו"ח ועדת כהן**. הדו"ח מציין, כהנחת יסוד, כי בין נציגי המוסד, **שקיימו מגע מתמיד עם ראשי הפלנגות, לבין הפלנגות "נוצרו גם יחסים סובייקטיביים ולא רק אובייקטיביים"** (דו"ח כהן, עמ' 11, 103)⁷. נחום אדמוני, שהחל לכהן כראש המוסד יומיים לפני רצח בשיר ג'מיל, ציין בעדותו שגישת המוסד **"הייתה מושפעת מהתפתחות רגשות סובייקטיביים של נציגי המוסד, שקיימו מגע מתמיד עם הפלנגות"** (דו"ח כהן, עמ' 103), עם זאת, נאמר בדו"ח, כי אין הועדה סבורה, שניתן להטיל אחריות על ראש המוסד (נחום אדמוני) על קיומה של "קונספציה" זו משום שהוא החל לכהן כראש המוסד רק ב-12

⁷ לא אכנס בהרצאה זאת לשאלה המעניינת לכשעצמה מה היו הסיבות ל"יחסים סובייקטיביים" אלו. אוסיף, כי **"היחסים הסובייקטיביים" עם הנוצרים לא היו נחלת המוסד בלבד. גם בקרב הצמרת הצבאית והמדינית של מדינת ישראל נוצרו "יחסים סובייקטיביים" בין בכירים ישראלים לבין בני שיחם הנוצרים**. ראש הממשלה מנחם בגין פיתח גישה רומנטית, שראתה בנוצרים בלבנון "לוחמי חרות" אמיתיים נלחמים מול הסורים והפלסטינים, האויבים המשותפים (עבודות הדוקטוראט של ז'אק נריה על בשיר ג'מיל, עמ' 213). גם הרמטכ"ל **רפאל איתן** הוקסם מבשיר ג'מיל והם קראו זה לזה "אחי". הרמטכ"ל **רפאל איתן** הוקסם מידיעת השפות ומהנימוסים של בשיר והשתכנע מדבריו, שהנוצרים רוצים להינתק מהעולם הערבי ולגרש את הסורים והפלסטינים מלבנון, רפול הגדיר את מערכת היחסים עם ביניהם: **"היינו חברים. מה שדיברנו היה בגילוי-לב. לא תשתי מעצורים בשיחה עימו"** (שם, עמ' 216).

בספטמבר 1982. הדו"ח מציין גם, כי אמ"ן לעומת זאת "היה מדגיש בהערכתו את הסכנה שבקשר עם הפלנגות, בעיקר בגלל חוסר האמינות של ארגון זה, חולשתו הצבאית, ומטעמים אחרים שאין צורך לעמוד עליהם כאן..." (עמ' 11).

26. לאחר המלחמה בכירים במוסד שבו ודחו את הטענות בדבר אחריותם ואחריות המוסד לקונספציה ולמדיניות הישראלית, שהתבססה עליה. ברצוני להתייחס בהקשר לכך לשלושה טיעונים, שהועלו כדי להדוף את הטענות על אחריות המוסד:

א. במוסד היה מגוון דעות באשר לקשר עם הנוצרים והיו בכירים במוסד, ובתוכם ראש המוסד יצחק חופי, שהסתייגו מהקשר עימם. בהקשר לכך אציין:

(1) בתקופה שלאחר המלחמה פורסם, כי לבכירים במוסד היו הסתייגויות בעניין הקשר עם הנוצרים. בראש המסתייגים מהקשר עם הנוצרים עמד יצחק חופי (חקה) ראש המוסד, אשר נהנה מאמונו של ראש הממשלה מנחם בגין⁸. על פי עדות של האלוף (מיל) יאנוש בן גל טען חופי בישיבות הממשלה, שהתקיימו לקראת פרוץ מלחמת לבנון, שאין לסמוך על הפלנגות (ynet, 15 בספטמבר 2014). נחיק נבות, ראש "תבל" דאז, בספרו "תבל ומלואה", כתב כי יצחק חופי נמנע מלהשתתף בישיבות ממשלה בשל התנגדותו למלחמה⁹.

(2) אין עדיין בנמצא מסמכים מקוריים אודות ישיבות הממשלה הרלבנטיות, שלפני מלחמת לבנון, ואודות ישיבות ממשלה נוספות, אשר יבהירו באופן מוסמך כיצד הוצגה עמדת המוסד בישיבות הממשלה. הנחת המוצא שלי היא, שאכן היו הסתייגויות מצידו של ראש המוסד יצחק חופי (חקה). אולם במקרים רבים הספקות הללו לא ביטאו את העמדות, שרווחו בקרב "דרגי עבודה" במוסד, אשר עמדו בקשר עם המחנה הנוצרי כמו גם עם צה"ל ועם הצמרת המדינית ביטחונית.

(3) גם אם נוצר פער בין ראש המוסד לבין "דרגי העבודה" במוסד, בסופו של דבר הייתה עמדת המוסד מוטית באופן ברור לטובת הנוצרים. דו"ח ועדת כהן (עמ' 98) מדבר בפרוש על "הגישה האוהדת" של המוסד כלפי הנוצרים ושיתוף הפעולה בינם לבין ישראל, שהייתה מקובלת על הרמטכ"ל, שר הביטחון וראש הממשלה. בהנחה שיצחק חופי הרבה להעדר מישיבות ממשלה, שעסקו בנושא הלבנוני, ניתן להניח, כי היעדרותו פגעה ביכולתו להשפיע על החלטות הדרג המדיני ברמת העל

⁸ גיזי צפירי כותב בספרו, כי בין ראש המוסד חקה לבין מנחם בגין "התפתחה מערכת של יחסי אמון ואהדה" ההסכם שעשה בגין עם מצרים והתנהגותו הממלכתית של בגין בכל עניין "ניטרלו את "מיחושי הבטן" של מפא"יניקים רבים (עמ' 104).

⁹ לאחר מותו של יצחק חופי התראיינו קצינים בכירים, ששרתו תחת פיקודו וביניהם אביגדור (יאנוש) בן גל. יאנוש סיפר כי פגש את חופי לקראת סיום כהונתו בראשות המוסד, בתקופה שקדמה למלחמת לבנון הראשונה. חופי טען בכל ישיבות הממשלה ובכל המפגשים בנושא שאין לסמוך על הפלנגות. "הוא טען שהם מוליכים אותנו שולל וגוררים אותנו למלחמה אבל הוא היה קול בודד ולא התייחסו לאזהרות שלו, כי ראש הממשלה בגין, שרון כשר הביטחון, שמיר כשר החוץ ורפול כרמטכ"ל טענו שיש מקום לפתוח במלחמה ביוני 1982..." (ynet, 15 בספטמבר 2014). נחיק נבות, ראש "תבל" במוסד כותב בספרו, כי ראש המוסד חקה "התנגד בפרוש לכניסה ללבנון". נחיק כותב, כי "מכיוון שדעתו זו לא עלתה בקנה אחד עם מה שרצו ועשו מפקדי צה"ל, הגיב חקה בצעד מעין הפגנתי ונמנע מלהשתתף בישיבות הממשלה, שעסקו במלחמה בלבנון. התוצאה הייתה, לדברי נבות, "שפעמים רבות ייצגתי אני את המוסד בישיבות הממשלה בנושא לבנון" (עמ' 130-131).

הממשלתית. עדות לכך ניתן למצוא בספרו של נחיק נבות הכותב, כי באחת משיבות הממשלה פנה אליו השר מרדכי ציפורי ושאל: "מדוע חקה לא משתתף? אולי הוא יוכל להשפיע בהתנגדותו למלחמה" ("תבל ומלואה", עמ' 162).

4) לסיכום: התרשמותי היא, כי ל"דרגי העבודה" במוסד, ולא לראש המוסד, הייתה השפעה רבה יותר על גיבוש ה"קונספציה", שעמדה ביסוד מטרת המלחמה השלישית. במבחן התוצאה הסתייגויותיו של חופי לא השפיעו על גיבוש מטרות המלחמה ועל התנהלות הדרג המדיני במהלכה. הסתייגויות אלו גם לא הובילו לשינוי מדיניות ישראל גם לאחר שהקונספציה קרסה, עם מותו של בשיר ג'מיל, שהיה מרכיב חשוב בתרגומה לשפת המעשה. התפיסה במוסד, שיש לסייע לנוצרים, ושניתן להפיק רווחים רבים מקשר עם צבאיים, מדיניים ומודיעיניים- היא זאת, שהייתה הדומיננטית והמשפיעה, כפי שנכתב בדו"ח כהן (עמ' 103): "ההשקפה של המוסד, שבאה לידי ביטוי במשך תקופה ארוכה לפני כניסת צה"ל לבנון וגם לאחר מכן, הייתה- שיש להדק את שיתוף הפעולה עם הפלנגות".

ב. מזעור השפעתו של המוסד על מלחמת לבנון הראשונה תוך הטלת האחריות הבלעדית למלחמה על הצמרת המדינית והביטחונית:

1) לאחר המלחמה הועלתה טענה, כי המוסד היה רק כלי ביצוע בקיום הקשר עם הנוצרים. על פי טענה זאת תפקידו של המוסד הצטמצם במתן מודיעין ו"תחזוק" הקשר עם הנוצרים, נושא המצוי בתחום אחריותו. האחריות הבלעדית למלחמת לבנון, על פי טענה זאת, הינה של בכירי הצמרת המדינית והביטחונית של ישראל באותה עת¹⁰.

2) המוסד אכן סיפק פלטפורמה לקשר המודיעיני והמדיני עם הנוצרים אולם קשר זה לא הצטמצם רק לנושאים מודיעיניים או טכניים אלא גלש גם לענייני מהות צבאיים ומדיניים (למשל, מעורבות הכוחות הלבנונים במהלכים נגד הפלסטינים, הבחירות לנשיאות, עתיד לבנון וכו'¹¹). המוסד ליווה את ההידברות עם המחנה הנוצרי, היה מודע ליוכוחים, שליוו את הנושאים המהותיים, שהועלו ע"י הנוצרים ובני שיחם הישראלים, והיו לו עמדות משלו ביחס אליהם.

¹⁰ גירסה זאת מוצאת ביטויה בספרו של נחיק נבות, אשר כראש "תבל" במוסד היה אחראי אותה עת גם על הקשר עם הנוצרים: "מדיניות" הנעזר לנוצרים לעזור לעצמם" של ממשלת רבין התחלפה בתפיסה מוסרית, היונקת מהמודעות ההיסטוריות של בגין. ראש ממשלת ישראל, שנבחר זה עתה, ראה חובה מוסרית בעזרה ממשית של ישראל המעצמה האזרית החזקה ביותר לנוצרים, המיעוט הנאנק תחת הלחץ הצבאי בלבנון. הנחיות המדינית של בגין גיבשה לתוכנית מבצעית... מהרגע, שבו איש את הצמרת הישראלית אנשים כמו בגין כראש ממשלה, שרון כשר ביטחון, רפאל איתן כרמטכ"ל ויאנוש בן גל כאלוף פיקוד הצפון, הייתה זו רק שאלה של זמן שישאל תהיה מעורבת ממש בלחימה צבאית על אדמת לבנון... לנו במוסד היה ברור שבכירי הצמרת המדינית לא יסתפקו במתן סיוע לנוצרים אלא ישאפו לצאת למלחמה כדי להשיג שני יעדים עיקריים: גירוש הכוח הצבאי הפלסטיני מלבנון ופגיעה בכוחות הסוריים במדינת הארזים" (עמ' 125-126. ההדגשה היא של ראובן ארליך).

¹¹ דו"ח ועדת כהן (עמ' 9) מצייין, כי במהלך הפגישות העלו מנהיגי הפלנגות תוכניות שונות לחיזוק מעמדם של הכוחות הנוצרים והצביעו על דרכים אפשריות להביא לסיום מלחמת האזרחים ולהחזרת עצמאותה של לבנון, תוך "ביצור מעמד הפלנגות ואלה העומדים מאחוריהן בשלטון, שייכון בלבנון".

3) זאת ועוד, המוסד, שהיה אחראי על הקשר עם "הכוחות הלבנונים" ועם אישים וגופים נוצרים נוספים, חייב היה להכיר היטב את בני שיחו מהמחנה הנוצרי (כפי שהוא חייב להכיר כל גורם אחר המופעל על ידו). לפיכך הוא שנשא באחריות להטמיע בקרב הצרכנים, מהדרג הצבאי והמדיני, את כוונותיהם, את יכולותיהם האמיתיות (הצבאיות והמדיניות) של הנוצרים בלבנון ואת מגבלות הקשר עימם (גם אם בין בכירים בצמרת המדינית והביטחונית של מדינת ישראל לבין בכירים במחנה הנוצרי נוצרו מה שדו"ח כהן מכנה "יחסים סובייקטיביים"). תפקידו של המוסד לא היה רק לשמש "צינור" טכני להעברת מידע מודיעיני (שאיכותו הייתה שנויה במחלוקת, בלשון המעטה) או מסרים מדיניים (שנועדו לא אחת לסבך את ישראל במלחמה עם סוריה לגרור את ישראל למעורבות ישירה בלבנון).

ג. רציפות הקשר של מדינת ישראל עם הנוצרים וההסתמכות על דויד בן גוריון בעניין הצורך לסייע להם:

1) לאחר המלחמה הושמעה טענה, כי הקשרים עם הנוצרים הינם המשך המדיניות משנות החמישים והשישים של המאה הקודמת, כחלק מתפיסה כללית של דוד בן גוריון, ממנה התפתח הרעיון, שיש לעזור לנוצרים לשמור על קיומם.

2) בספרי "בסבך הלבנון", המבוסס על עבודת הדוקטורט שלי, העלתי את השאלה: "מדיניות ישראל בעת מלחמת לבנון: המשך מדיניות קודמת או סטייה מהותית ממנה?". המסקנה המבוססת על ניתוח היסטורי הייתה, שמלחמת לבנון הראשונה הייתה סטייה מהותית מהמדיניות המסורתית של ישראל כלפי לבנון: "האדה שגילה בן-גוריון כלפי הנוצרים המארונים בלבנון, ושאיפותיו לסייע להם לזכות בהגמוניה בלבנון... לא תורגמו על ידו לסיוע משמעותי לנוצרים – מארונים או ליוזמות צבאיות ומדיניות לקידום האינטרסים הישראליים בלבנון".

3) המסקנה, מניתוח היסטורי של יחסי ישראל לבנון, הינה, שבתקופת בן גוריון התקיים פער ברור בין הקונספציה הפרו-נוצרית לבין תרגומה לשפת המעשה לסיוע לנוצרים. אין ספק, כי בן גוריון נקט כלפי לבנון במדיניות זהירה, פרגמטית, שנמנעה מלהפעיל כוח צבאי בלבנון והעמידה את הנושא הלבנוני בסדר עדיפויות נמוך בסדרי העדיפויות הלאומיים של מדינת ישראל.

המודיעין הצבאי

27. היוזמה למלחמת לבנון הראשונה והדחיפה לביצוע המהלך הצבאי הייתה של הצמרת המדינית, הביטחונית והצבאית של מדינת ישראל (רמטכ"ל, שר הביטחון, ראש הממשלה). התהליכים, שתיארת, ובמרכזם הפיכת לבנון למעוז המחבלים ואירועי יולי 1981, הובילו באופן כמעט בלתי נמנע למהלך צבאי ישראלי נרחב נגד ארגוני המחבלים בלבנון, שמטרתו עוצבו ע"י

ההנהגה המדינית-ביטחונית-צבאית. לפיכך הנהגה זאת, שהייתה שבויה בקונספציה מוטעית, היא זאת הנושאת באחריות הכוללת לגיבוש מטרות המלחמה ולתוצאות המלחמה.

28. המודיעין הצבאי על כל שלוחותיו (אמ"ן, מודיעין, פיקוד הצפון, מודיעין חיל האוויר), היה שותף חשוב לעבודת המטה הממושכת, שקדמה למלחמה ולניהול המלחמה¹². אמ"ן העמיד לרשות צה"ל את המודיעין, שהיה נחוץ לביצוע תוכניות "אורנים". המודיעין, שסיפק אמ"ן היה מודיעין איכותי, שתורם להצלחת צה"ל להשמיד את תשתית המחבלים בלבנון, להשמיד את הטילים הסורים בבקאע ולפגוע בצבא הסורי בלבנון. בכך הייתה למודיעין הצבאי תרומה חשובה להשגת שתי המטרות הראשונות של המלחמה.

29. אולם עולה השאלה מה הייתה עמדתו של המודיעין הצבאי ביחס למטרה השלישית של כינון ה"סדר החדש" בלבנון? ("הסדר החדש", מילת קוד שמאחוריה הסתתרה הקונספציה כולה). אמ"ן, ויהושע שגיא בראשו, הסתייגו מהקונספציה ויהושע שגיא אף הביע הסתייגויותיו בעבודת המטה, שבה נדונה המלחמה הצפויה; הוא גילה סקפטיות באשר לסיכויי השגת המטרה המדינית והעלה תהיות באשר ליכולתו של צה"ל לכפות שלטון נוצרי בעל אוריינטציה ישראלית (כמה זמן יידרש לצה"ל לשהות בלבנון? האם יוכלו הנוצרים להחזיק מעמד בכוחות עצמם?). הוא גם העלה סברה, כי המהלך הצבאי המתוכנן לא ישפר את סיכויי בשיר להיבחר לנשיא, אלא הוא עלול דווקא להפריע לכך.

30. עמדותיו אלו של ראש אמ"ן לא תאמו את עמדות המוסד. בין אמ"ן לבין המוסד התגלעו חילוקי דעות, סביב הקשר עם הנוצרים, שהתקיימו מאז תחילת מלחמת האזרחים בלבנון. דו"ח ועדת כהן מציין, כי קציני אמ"ן רבים היו מעורבים בויכוחים נוקבים עם אנשי המוסד בסוגיית היחס לנוצרים. דו"ח ועדת כהן מציין, כי גישתו של ראש אמ"ן כלפי שיתוף הפעולה בין ישראל לבין הפלנגות הייתה ספקנית יותר מאשר "הגישה האוהדת של המוסד".

31. אולם, מציין דו"ח כהן, ראש אמ"ן לא עשה מאמץ רב להנחיל את עמדותיו לדרג המדיני (הדברים נאמרו בהקשר לנושא שבו מתמקד הדו"ח, תפקיד של הפלנגות בכניסה למערב בירות). הדו"ח ממשיך ומנסה לתת הסבר למה שהוא קורא "אדישות ואי-אכפתיות בולטת" מצידו של ראש אמ"ן ומותח קו מחבר בין צבא ושאתילא לבין הקשר עם הנוצרים בכלל:

"ההסבר היחיד, שניתן למצוא להתנהגות הנ"ל של ראש אמ"ן מצוי, ככל הנראה, בכך שגישתו של ראש אמ"ן כלפי הפלנגות ושיתוף פעולה בין ישראל ובין כוחות אלה הייתה ספקנית הרבה יותר, מאשר הגישה האוהדת של המוסד ושהוא ידע שעל שר הביטחון, הרמטכ"ל ואולי גם על ראש הממשלה הייתה מקובלת דווקא גישת המוסד. גישת אמ"ן נדחתה מפני גישת המוסד..." (דו"ח כהן, עמ' 98).

¹² תא"ל עמוס גלבוט, במאמרו "אתגרים מודיעיניים, לבנון כמקרה מבחן". מציין כי הנסיגה מלבנון (מאי 2000) הינה דוגמה מובהקת לתופעת הנתק בין המודיעין הצבאי לבין הקברניט המדיני (INSS), עיונים במודיעין, אוקטובר 2007, עמ' 13). אולם בהכנות לקראת מלחמת לבנון הראשונה לא הייתה תופעה של נתק. המודיעין הצבאי היה מעורה היטב בעבודת המטה, שבמהלכה גובשו תוכניות צה"ל למלחמה.

32. דו"ח ועדת כהן (עמ' 100) אינו מאשים את ראמ"ן בכך שאימץ את הקונספציה על קשרי ישראל והנוצרים או שתורם לה אלא, להיפך- הוא מצטט את דברי ראמ"ן, כי הוא היה "מסומן כזה שמתנגד כל הזמן לפלנגות, לא מהיום, כבר ארבע שנים..". אולם הדו"ח מותח ביקורת נוקבת על דברי ראמ"ן (בהקשר להכנסת הפלנגות למחנות הפליטים), כי בשל כך הוא "פשוט זז הצידה". על כך אמר הדו"ח: "החשש פן דבריו לא יזכו לתשומת לב מספיקה ויידחו אינו מצדיק כל העדר פעולה" (עמ' 100¹³). לדעתי מסקנותיו אלו של הדו"ח רלבנטיות לא רק לסוגיה הצרה של הכנסת הכוחות הלבנונים לצברא ושאתילא אלא גם לסוגיה הרחבה יותר של יחסי ישראל והנוצרים.

סיכום ומסקנות

33. האחריות המרכזית למלחמת לבנון השנייה היא של הדרג המדיני-בטחוני הבכיר. הוא אימץ לעצמו קונספציה מופרכת, שעליה השתית אסטרטגיה שגויה ועל בסיסה הופעל צה"ל כדי להשיג מטרות, שלא היו ברות-השגה. בו בזמן אין המודיעין יכול להתנער מאחריות בכל הנוגע לאי-מניעתם של כשלים תפיסתיים, שעמדו בשורש הכישלונות במלחמה:

א. הקשר עם הנוצרים, שהמוסד טיפח אותו, סייע לחיזוק הקונספציה של לבנון בשליטה נוצרית שתהייה המדינה השנייה, שתצטרף להסכמי השלום עם ישראל. למרות שהושמעו הסתייגויות מהקשר עם הנוצרים, להם היה שותף גם ראש המוסד, תרם המוסד לביסוסה של קונספציה זאת והדבר עולה בברור מדו"ח כהן.

ב. אמ"ן שלל את הקונספציה על מרכיביה השונים זה אולם ראמ"ן לא נלחם דיו על מנת לשכנע את הרמטכ"ל, שר הביטחון וראש הממשלה בצדקת עמדתו (גם אם הוא היה סבור, בצדק או שלא בצדק, שלא היה לו סיכוי להצליח בכך).

34. קונספציה מוטעית זאת, אשר אומצה ע"י הצמרת הצבאית והמדינית הישראלית, עמדה ברקע גיבושו של יעד מדיני בלתי ריאלי כאחד מיעדי מלחמת לבנון הראשונה. בהמשך, החל מספטמבר 1982, מילאה הקונספציה הזאת תפקיד חשוב בהימנעותה של מדינת ישראל מהוצאת צה"ל מלבנון, גם לאחר רצח בשיר ג'מיל, כאשר הכתובת לחוסר התכלית של המדיניות הישראלית כבר הייתה על הקיר.

35. בחינת מקומו של המודיעין במלחמת לבנון הראשונה מצביעה איפא, כי ראש אמ"ן וכנראה גם ראש המוסד "זזו הצידה", או נאלצו "לזוז הצידה", משום, שעמדותיהם לא תאמו את תפיסת הצמרת המדינית, הביטחונית והצבאית בכל הנוגע למלחמת לבנון. הדבר מעורר שאלות יסוד אודות תפקידו של המודיעין והעומדים בראשו במציאות בה המודיעין חלוק באופן בסיסי על מקבלי ההחלטות: מה צריך ויכול המודיעין לעשות כאשר הדרג המדיני שבוי בתפיסת עולם

¹³ נחיק נבות בספרו תבל ומלואה מספר על פגישתו עם מרדכי (מוטק'ה) ציפורי, שהיה סגן שר הביטחון בשנתיים שקדמו למלחמת לבנון הראשונה וביוני 1982 היה שר התקשורת. ציפורי מספר על האופן בו התנהלו ישיבות ממשלה לאחר שאריק שרון נכנס למשרד הביטחון: "אריק [שרון] מציג את תוכניות המלחמה. יהושע שגיא הוא ראש אמ"ן, שותק. ראש המוסד חקה נעדר מהישיבה [בשל התנגדותו לתוכניות המלחמה ולהישענות על הנוצרים]. אריק מסביר איך ירחיקו את הקטיושות. אני פונה לבגין, 'אדוני ראש הממשלה, זה לא מקובל עלי, רוצים להרחיק את הקטיושות? שיצינו עד אלו נקודות הם מתכוונים ללכת כדי להרחיק את הקטיושות הללו...' אולם, מוסיף ציפורי, קולו נותר "קול קורא במדבר" (עמ' 159-160).

איתנה, שלמיטב שיפוטם של בכירי המודיעין אינה מעוגנת בתמונת המציאות, כפי שהוא מבין אותה? ומה צריכים ויכולים בכירי המודיעין לעשות כאשר עמדתם המקצועית אינה מקובלת ע"י מקבלי החלטות? האם צריכים בכירי המודיעין להביע עמדתם בקול רם וצלול, להילחם עליה, וכשזו אינה מתקבלת להתפטר? או "לזוז הצידה" לאחר שהביעו עמדתם, ולסייע ליישומה של מדיניות שגויה?

36. לאחר מלחמת יום הכיפורים הרבינו לעסוק בנושא הקונספציה המודיעינית, שמקורה באמ"ן. מלחמת לבנון הראשונה, שבימים אלו מלאו 33 שנים לתחילה, מובילה אותנו לעיסוק בנושא הסבוך יותר והבעייתי יותר של התנהלות המודיעין לנוכח קונספציה מדינית שגויה הרווחת בקרב הדרג המדיני והביטחוני הבכיר. העיסוק במלחמת לבנון הראשונה דערך, וכיום הוא אינו פופולארי במיוחד בקרב היסטוריונים ומומחים. למרות זאת, אני סבור, שיש צורך להמשיך וללבן את תפקידו של המודיעין בקבלת החלטות, שהובילו למלחמת לבנון הראשונה ושהתקבלו במהלכה ולהפיק מכך את הלקחים הנדרשים. אני מקווה שערב עיון זה הנערך במל"מ יהיה צעד ראשון בכיוון זה.